

MATOŠEVA RODOLJUBNA POEZIJA U KONTEKSTU NJEGOVA VREMENA, ŽIVOTA I DJELA

MLADEN DORKIN
Filozofski fakultet u Zadru

UDK 886.2.09
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 1982-10-19

Matoš je ljudski i stvaralački preokupiran hrvatskom stvarnošću svoga vremena, ukorijenjen u njenu tragiku, svojim životnim stradanjem sudbinski vezan za stradanje svoje domovine. Crna stvarnost vremena, zaturenost narodnog života, osobna sudbina prognanika, sve ga je to ispunilo tužnim lamentacijama i baladičnim raspoloženjima, ali i romantično-utopijskim sanjama i nadama, sve ga je to sililo da se podjednako saživi i s tradicijom i sa stvarnošću suvremenog života, rođenom mu zemljom i Evropom, da se stvaralački oglasi samo kroz njemu svojstveno i dato jedinstvo suprotnosti, da progovori u isto vrijeme i kao romantik i realist, tradicionalist i modernist, Hrvat i Evropljanin koji zna da bez više kulture nema više poezije. Jest, Matoševo književno djelo rađa se iz dubokog i strasnog doživljaja narodne i osobne sudbine, hrvatskog i balkanskog kompleksa i šireg evropskog političkog i kulturnog konteksta, pa mu se rodoljubna poezija organski nadovezuje na svijet misli, raspoloženja, motiva i slika njegove pripovjedne i feljtonističke proze, što sve govori da je Matoševo književno djelo jedinstveno i nedjeljivo, u svim svojim segmentima organski cjelovito, matoševski intimno, i sadržajno i stilski, povezano. Pa ako su sudbina pjesnika i sudbina njegove domovine učinile njegovu rodoljubnu poeziju krvavo životnom i nacionalnom. Matoševo poznavanje simbolizma i teorije suglasja, Matoševo simboličko doživljavanje stvarnosti, učinili su da mu je lirski patriotski izraz artistički sugestivan, matoševski individualan i evropski univerzalan, svojom parnasovačko-simbolističkom dimenzijom nov i jedinstven u vremenu u kome se pojavio. Zahvaljujući upravo svojoj životnoj sudbini prognanika i osamljenika i svojoj evropskoj naobrazbi Matoš je u svojoj rodoljubnoj poeziji dao sintezu hrvatskog i francuskog duha, složenošću doživljaja i svojim stilom stvaralački potvrdio svoja načela o simbolizmu i artizmu, svoju poetiku suglasja, glazbe, boje vokala, doživljavajući stvarnost hrvatske u baresovskim idejnim okvirima, ali svojim nervom i temperamentom. Motivima i raspoloženjima ostaje duboko nacionalan, a svojim nastojanjima da se koristi književnim metodama evropskog *fin de siècle* potvrđuje se kao Evropljanin.

Dirljiva je Matoševa čežnja za ljepotom, ali još je dirljivija Matoševa ljubav prema Hrvatskoj, Kroaciji njegovoj, posljednjoj boginji Matoševa »buntovničkog bogomračja«. ¹ Romantik dušom i svojim životnim boemskim lutanjem, on je žalost domovine svoje bolje osjetio nego njegovi suvremenici, zbog nje lutao, stradao i stvarao, s mržnjom u srcu je napuštao i s čežnjom prognanika joj se vraćao. Postao je pojam njenih vedrina i gorčina, zvono njenih pobuna i glas pouka i poruka, blagih angelusa i toplih molitava, prvi moderni pejzažist u hrvatskoj literaturi, potresno romantični trubadur njene prošlosti i neobuzdani kritik njene

¹ »Imaginarno putovanje«, *SD*, III, 338.

sadašnjosti, slavitelj nacionalne energije i moralne ljepote, i pjesnik jezovitih i fantastičnih vizija, vješala i krika, u kojima simbolika poprima težinu historije, a prezir prema domaćim izdajicama, bijedama i kukavicama infernalnu danteovsku notu. Na temu te svoje tužne i vesele Hrvatske, da se poslužimo Maloševim izrazom, a nadasve Zagreba za kojim je čeznuo »kao Hrvat za Hrvatskom, kao vojnik za civilom, kao uznik za slobodom«,² osjetio kao nitko do njega njegovu ljepotu, ali i njegovu grdobu, onu očajnu »nemoć polugrada, polukulture, poludruštva...«.³ Matoš će napisati bezbroj kritičko-feljtonističkih i novelističkih stranica, a u poeziji naj snažnije patriotske pjesme sveukupne naše rodoljubne lirike. Pjesme je počeo pisati 1906, dvije godine prije amnestije i povratka u Hrvatsku, dakle u trenutku kada je iza njega veliko i životno i literarno iskustvo. Matoš je bio svjestan da je njegova sudbina dio sudbine njegove domovine, on je tu misao rado isticao u svojoj bezgraničnoj ljubavi prema osobnoj i narodnoj slobodi, i odatle toliko prezira i jauka nad ropskom sadašnjošću i toliko romantičnih zanosa prema prošlosti, melankolije i tuge nad opustjelim historijskim gradinama i gričkim uspoménama, i toliko mržnje prema tuđincima, Nijemcima i Madžarima, ali da će sudbina njegova poprimiti najtragičnije i najbolnije akcente na povratku u domovinu, u sukobu s vlastitom sredinom, njenom duhovnom uskoćom i egoističkom zlobom, to je nešto što je mogao samo u snu sanjati. Vratio se Matoš Evropejac i donio sa sobom evropski duh i evropska mjerila u jednu zaostalu i zasukanu pannonisku sredinu koja se, doduše, nešto izmijenila za vrijeme njegova izbivanja, ali je još uvijek bila sitna i malena za veličinu njegove pojave; a Matoš u toj sredini nastupa energično, zanosno i beskompromisno, dosljedno se bori za svoje estetske principe slobodnog stvaranja i nezavisnog književnika a kao pravaš i starčevićanac kovačićevskog tipa za političku i gospodarsku slobodu Hrvatske, protiv njenog političkog i duhovnog bankrota pred jednim barbarskim imperijalizmom za koji je Matoš imao samo riječ prezira. Jest, iz osjećaja usamljenosti, ali i duhovne superiornosti, kao i borbe koju je vodio za ljudske, narodne i stvaralačke ideale izviru njegovi patriotski istupi u polemikama i kritikama, a za to vrijeme rađaju se i Maloševi rodoljubni stihovi, njegova lirika koja na čas teče, kao i cjelokupno mu djelo, »ispod polemički zapjenjenih psovki, činičnog rezoniranja, historijskog i estetskog meditiranja, oštrih kritičkih sudova, konstruirano-traženih novelističkih motiva i sujeta, da nenadano provali u opisu nekog pejzaža...«,⁴ itd., itd., pa mu mnoge lirske pjesme ostavljaju dojam zgusnutih novela, a novele opet dojam lirske pjesme, što sve još jednom potvrđuje jedinstvenost i nedjeljivost Maloševa djela, sintezu suprotnosti koja ni u jednom trenutku ne dozvoljava parcijalni, izolirani pristup tom djelu.

Vratio se Matoš Evropejac, i tek je sada, iz blizine i neposrednog dodira, kao nikada ranije, osjetio tragiku vremena i duhovnu pustoš sredine, što tako surovo ruši dojučerašnje Maloševe čežnje, snove i iluzije:

² »Zagreb i Zagrebaši«, SD, V, 175.

³ Isto, str. 178.

⁴ Marijan Matković, »Lirika A. G. Maloša«, Republika, VI 1950, br. 2—3, str. 141.

»U našem društvu nema osnovnoga društvenoga načela prema kojemu se u drugim narodima prosuđuje vrijednost rada i pojedinca, pa tako je Zagreb lišer socijalne etike i mjesto u kojem ništa, ama baš ništa ne kompromituje... Zagrepčani žive bez osjećaja za vrijednost djela i osoba, u nekakvoj amoralnoj, nekritičkoj i anarhijskoj atmosferi, poznavajući tek vrijednosti kao novac, ne poznavajući sila kao što je dostojanstvo duha, srca i značaja. Ne može se zamisliti nezgodnija sredina za razvitak višeg čovjeka!«⁵

Pred očima mu lebdi ideal višeg, prometejski uspravnog i zrelog čovjeka, kakvog je nalazio kod starih Grka i na likovnim djelima renesansnih majstora, posebno Michelangela, velikog umjetnika, »koji prikaza... ljudski rod u Gigantskom naponu, Čovjeka budućnosti«,⁶ a u stvarnosti svuda oko sebe vidi samo sitne, beznačajne duše, tragično vrijeme koje vapi za značajevima, jakim pojedincima, karakterima, a rodilo je slabiće, nesposobnjake, moralne bijede i kukavice. A Matoš je opsjednut veličinama. »Razvitak superiornih, viših individua od kojih živi kultura i narod, jedini je cilj svakog pravog društvenog uređenja.«⁷ Ideal su mu ljudi energije, rada, akcije, ljudi velikog stila koji su sposobni da se za ideale bore i umiru, da mijenjaju društvo i čovjeka. U literaturi takve junake nalazi u djelima jednog Stendhala, toliko drage ljudima »samotnicima, aristokratima, umjetnicima, koji u gajenju energije gledaju spas od sverazornog sumnjanja i hamletovske mlitavosti«,⁸ pa u liku jednog Bayrona u čijem životu Matoš vidi »sjajan prolog individualizmu koji će docnije dobiti u Stirneru i Nietzscheu svoje mislioe, u Ibsenu svog dramatika«,⁹ a u hrvatskom javnom životu herojske karaktere nalazio je u figurama kao što su bili Strossmayer i Starčević pa Harambašić, Kumičić, Kovačić¹⁰ i Kranjčević, dok oko sebe vidi samo beskičmenjake, puzavce i mlitavce, mrske mediokritete što se kreću po crti svojih materijalnih i poltronskih interesa,¹¹ bez iskrenog dodira s narodom i narodnim interesima i zato prepород života i izgubljenih iluzija poslije tolikih borbi, stradanja i nadanja veže za omladinu i žene, jedine snage koje se nisu u životu kompromitirale.¹² U tom kontekstu treba promatrati i Matošev kult individualizma, kult jakog pojedinca,

⁵ »Zagreb i Zagrebi«, *op. cit.*, str. 179.

⁶ »Pod Florentinskim šeširom«, *SD*, XI, 210.

⁷ »Zagreb i Zagrebi«, *op. cit.*, str. 179.

⁸ »Stendhal — Henry Beyle«, *SD*, III, 376.

⁹ »Ženeva, 16. rujna 1898., *SD*, III, 239.

¹⁰ »A. Kovačić nam pokaza što i kakav mora biti hrvatski književnik. Kao Starčević on lebdi uzorom našim karakterima — i više nego Starčević — on nas uči da književničkoj slobodi ne smiju smetati ni najdraži prijateljski i stranački obziri... Taj mučenik slobodnog pera hrvatskog neka nas nauči što je to energija: energija oca, energija rodoljuba i energija pisca, bez obzira na takozvanu sreću i takozvanu slavu.« (»Predgovor« — Izabranim pjesmama dra Ante Kovačića, *SD*, VI, 181.) Slične misli Matoš je izrekao i o Harambašiću, Kumičiću, Kranjčeviću i drugima.

¹¹ »I kod nas se danas osjeća praznina, nestašica velikih duša. Dok se nedavno cijeli naš život kristaliso oko dva ideala, velika čovjeka, A. Starčevića i J. J. Strossmayera, danas smo obezglavljeni, imajući politiku bez političara, nauku bez naučnika, kulturu bez kulturnih ljudi, narodni ideal bez idealista.« (»Ljudi i ljudi«, *SD*, XVI, 80)

¹² O hrvatskom đaku — grabancijašu Matoš je izrekao i napisao zanosnih redaka, za omladinu vezivao svoju vjeru u oslobođenje i budućnost domovine i dovoljno je navesti samo dva primjera pa da se osjeti bezgranično Matoševo povjerenje u idealizam mladosti, srugu i energiju omladine kojoj Matoš pridaje povijesno značenje u oslobođenju naroda.

njegovu apologiju Strossmayeru i Starčeviću, iako su to dvije oprečnosti našega javnog i kulturnog života, iz takvog u biti i romantičnog i idealističkog stava da život mogu promijeniti samo jaki značajevi izvire i Matoševa grčevita i donkihotska borba protiv hrvatskih gluposti svih vrsta, kao i njegova bezgranična ljubav prema selu i ladanjskom pejzažu kao nepomučenim izvorima »nacionalne energije«: »Hrvatski pejzaž je ponajglavniji izvor hrvatske energije i među preporoditeljima osjećao se sa Vrazom naj snažnije Mihanović i Demeter«. ¹³ Ili: »Ladanje je dakle izvrsna škola rodoljublja... i zato su ljudi sa ladanja, seljaci, najbolja narodna rezerva i najnarodniji dio naroda«. ¹⁴

Iz takvog osjećanja izvire i njegova patriotska lirika pa su osnovni njeni motivi: tuga i bol, bezgranična bol zbog porobljenosti rodene mu zemlje, gorčina prema glupanima i huljama, prezir prema prodanim dušama, osjećaj usamljenosti i izgubljenosti u mrtvom moru gluposti, čežnja da se upoznajemo prave vrijednosti, naglase vertikalne duhovne i sarkastički, ironijski ošinu mučnine nehaja i nemara, bolne ravnodušnosti, pa nemogućnost da se obistine snovi, i obraćanje prošlosti ne bi li se na njenim junačkim djelima našle snage i energije za sadašnjost.

»Romantika nam nije ništa drugo, no koristan kontakt s energijom hrvatske prošlosti i hrvatske primitivnosti. Ne pesimistički, teatralan gest à la Shateaubriand, nego optimističko djelo za sadašnjost u vezi s hrvatskom prošlošću.« ¹⁵

Jest, karakteristika je Matoševe lirike da je u isto vrijeme duboko individualna i duboko kolektivna. Ona je izraz Matoševe i narodne kobi, duboka ispovijest pjesnika koji je sebe i svoju domovinu u jednom tragičnom povijesnom trenutku pjesnički lucidno uhvatio i sagledao pod vješalima, i tako postao najautentičniji glas svoje i narodne istine, i nemoćni revolt čovjeka koji ništa ne može promijeniti i ništa učiniti da dobro pobijedi.

Na vješalima. Suha kao prut.
Na uzmičkom zidu. Zidu srama.
Pod njome crna zločinačka jama,
Ubištva mjesto, tamno kao blud.

(»1909«)

Ako bacimo pogled na Matoševu patriotsku liriku i izuzmemo »Moru«, i još nekoliko dobrih Matoševih pjesama (»Zvono«, »Kod kuće«, »Per pedes ap.«), što ih je napisao do 1908. godine, vidjet ćemo da su sve snažnije Matoševe rodoljubne pjesme napisane poslije povratka u

¹³ »Jer omladina, pa i žene: to je svijet najsposobniji za osjećanje i kult ideala, pa s utješljivim zanosom mi, Don Kihoti idealizma hrvatskog, grlimo tebe, idealni i požrtvovni hrvatski Grabancijašu! Ako i lupaju po našim prsima tvoje muke i suze, dajće prosjače prosjačkih naših krajeva, ti ćeš možda ipak ostvariti ono što je i kao ideal najveća realnost naša!« (*Ljudi i ljudi*, SD, XVI, 81)

¹⁴ »Furtimaštvo, koterijaštvo, osobnosti, inati, obziri, petljanije — književno prokletstvo na sve strane, i svaki nezavisniji, individualniji, nekoterijaški hrvatski književnik mo' rao bi očajati i presvisnuti, da nam nema tebe, nado naša, proiće naše, budućnosti naša, omladino, mlada Hrvatsko!« (*Prolog*, SD, VI, 136)

I tako bi se moglo nastaviti s nabranjem u nedogled.

¹⁵ »Iz Samobora«, SD, IV, 101.

¹⁴ Isto, str. 103.

¹⁵ »Oko Lobora«, SD, IV, 90.

domovinu. To su pjesme: »1909«, »Pri sv. kralju«, »Grički dijalog«, »U travi«, »Epitaf bez trofeja«, »Gnijezdo bez sokola«, »Čuvar«, »Tuga vidika«, »Stara pjesma«, pa dijelom i »Lamentacije«, a u širem smislu i »Jesenje veče« izvire iz osjećaja usamljenosti i tragike pojedinca u mizernoj stvarnosti Hrvatske. Sve te pjesme ne mogu se istrgnuti iz konteksta poznatih Matoševih idejnih i estetskih razmišljanja, Matoševe poetike, raspoloženja, motiva i situacija što izviru iz cjelokupnog njegova književnog djela. Tako npr. u feljtonu »Zagreb i Zagrebi« Matoš piše: »Nakon Pariza, pa i nakon Ženeve i Beograda je Zagreb provincija i još nešto gore... Zagreb nije selo a nije ni velegrad, pa je zbog toga tako dosadan, tako silno dosadan da se tu ljudi iz dugočasice čak ubijaju. Tædium vitæ, moeror Zagrebiensis, spleen zagrebački, naročito kad zaintače vječna ta zvona, kad dosade i novine u kafani, pa se bulji na ulicu u kišu i u ista poznata lica na kojima čitaš vječno jedno te isto s prekrasnom nadom da ćeš se i na Mirogoju u njihovom društvu jamačno dosađivati. Samo ono su dani koji nisu svakidašnji. Zato nisu pravi dani svakidašnji dnevni zagrebački pa se ljudi naročito ovog ljeta ubijaju da bi prekinuli taj 'o, kako svakidašnji život'«. ¹⁶ Motiv maloga grada, kojim će se poslije nositi i Miroslav Krleža, motiv polugrada što svojom uskoćom i tjeskobom ubija, guši, podrezuje perspektive do očaja i kletve, eto raspoloženja iz kojeg se rađa i Matoševa »Stara pjesma«. Ili, npr. u feljtonu »Hrvatska misao«, kad Matoš raspravlja o patriotizmu kao kategoriji etičkog i moralnog, on u isto vrijeme daje i svoju viziju Hrvatske u kojoj se nalaze bitni elementi doživljaja kasnije pjesme »1909«.

»Hrvatska je drago biće«, kaže Matoš, »s ogledalom u duši našoj, i dok su je naši stari gledali, kao Štoos, u liku propale mučeničke kraljice, propale gospođe bez krune i bez blaga, mi demokrate ju zamišljamo kao plemenitu i sirotu gospođicu... građanku seoskog roda, zdrave duše i nepokvarenog tijela. Ona je siromašna i idealna kao študentica ili rodoljubiva hrvatska učiteljica, ali duh ne može zamisliti ideala dostojnijeg za naš život i za našu smrt.« ¹⁷

A u pjesmi se nalazi upravo takva vizija žene, simbol Hrvatske, životni smisao i sudbina pjesnika. U ladanjskom skutu, očima slična nekoj krasnoj dami, dakle, duhom profinjena i veličajna, kao i u feljtonu — plemenite duše. A Matoševa misao: »Duh ne može zamisliti ideala dostojnijeg za naš život i za našu smrt« u pjesmi se potvrđuje stihovima koji su izraz nemirenja sa stradanjem rođene mu zemlje: »I mjesto nje u kobnu rupu skoćih...«, dakle potrebom pjesnika da se žrtvuje, da i umre za nju. I u prikazu lista *Domaće ognjište* Matoš se nosi Hrvatskom kao ženom, majkom u seljačkom ruhu:

»Jer što je Hrvatska ako nije žena u izderanom poluseljačkom i poluvaroškom ruhu, s preranom progrušalom kosom, s izmučenim licem i mjunim očima koje svi znamo i ljubimo...« ¹⁸

Boreći se protiv književnih »veličina« i »autoriteta« koji su mu bili zavidni na superiornoj osjećajnosti i intelektualnoj univerzalnosti, Matoš je bio ne samo vrijeđan već i progonjen, ali to nije nikakva novost u životu:

¹⁶ »Zagreb i Zagrebi«, *op. cit.*, str. 175.

¹⁷ »Hrvatska misao«, *SD*, XV, 167.

¹⁸ »Domaće ognjište«, *SD*, VI, 42.

»Koje čudo da talente progoni ljudski štap kada je već zavist boga Apolona ogulila kožu sa živa Marsije, satirskog svirača! Orfeja, božanskog pjevača, razdiru ljubomorne tračke muškare, a prvog 'Übermenscha', Prometeja, kljuju je jastreb preljubnika i zavidljivog silnika Dzeusa...«¹⁹

a 1914. u *Savremeniku* objavljuje pjesmu »Prkos« koja izvire iz istog osjećaja. »Marsije je blizak Matošu«, kaže Velibor Gligorić u svojoj studiji »A. G. Matoš«. »I on je prkosio bogovima u književnosti, žudeo za nezavisnošću duha, i slobodno kazivao svoju kritičku reč, i njemu je kao prkos služilo oružje smeha.«²⁰ A pišući o Starčeviću, Kovačiću i Kranjčeviću, Harambašiću i Kumičiću, i drugim velikanima karaktera, duha i srca, Matoš je u osnovi isticao i potcrlavao tragiku njihovu u našim žalosnim prilikama u kojima su bili tragično neshvaćeni i tragično napušteni, gaženi i ignorirani pa tako za Kovačića reče: »Taj čovjek nije možda slutio kolik je umjetnik, poludio je od ljubavi za svoj narod, nemajući nekrologa ni u onom broju *Vijenca* gdje mu je posljednji roman!«,²¹ a koliko tek crnog humora i tragike ima u rečenici što ju je napisao u povodu Harambašićeve smrti: »Hrvatska smrt očividno ima više ukusa od hrvatskog općinstva.«²² U pjesmi »Epitaf bez trofeja« Matoš je još jednom ponovio gornje misli, nazirući kroz njihovu tragiku i svoj vlastiti završetak. Činjenica je da sve Matoševe patriotske preokupacije izvire iz jedinstvenog doživljaja tragične hrvatske stvarnosti i Matoševih pogleda na tu stvarnost kojom se on nosi kroz život i djelo, pa bi se gotovo za svaku pjesmu našao odgovarajući obrazac misli i raspoloženja u Matoševoj feljtonskoj i kritičkoj prozi,²³ a to nas upućuje na cjelovitost Matoševa djela. Još jedna potvrda kako veliki pisci cijelog života stvaraju samo jednu jedinu knjigu.

Jest, Matoševa patriotska lirika rađa se iz njegovih ljudskih i rodoljubnih preokupacija po kojima je domovina simbol duše narodne i jedina dužnost čovjeka, izvor energije i titanske opomene, izvor poleta i djelovanja, moralni zakon, pa za njenu političku slobodu i moralnu i

¹⁹ »Književnost i batine«, *SD*, III, 385.

²⁰ Velibor Gligorić, *U vihoru*, Beograd 1962, str. 26.

²¹ »Kod kuće«, *SD*, IV, 40.

²² »August Harambašić« *SD*, VII, 173.

²³ O genetičkom jedinstvu Matoševih tekstova progovorio je i Ivo Frangeš u studiji »Stil Matoševe novelistike«. Ivo Frangeš kaže:

»Svaki poznavalac Matoševe umjetnosti zapazio je intimnu povezanost njegovih tekstova, jedinstvo njihova inspiracionog vrela. I Matošev primjer pokazuje kako je oštro odvajanje takozvane proze od takozvane poezije zapravo samovoljan akt; štaviše, kod Matoša je to jedinstvo protegnuto na sve dijelove njegove aktivnosti: motivi i doživljaji izraženi u novelama nalazili su kasnije, mjestu u stihovima; situacije i događaji, koji su stvorili sadržaje Matoševih feljtona i novinskih članaka, susreću se i u novelama i u pjesmama a čak i u kritikama Matoševim. I ne bi se moglo reći da to svjedoči o nekom siromaštvu motivike, o nekom 'polkradanjju' samoga sebe; nego je prije svega u pitanju ono što smo nazvali jedinstvom inspiracije, a ovdje bi trebalo dodati i jedinstvom pjesničkoga, upravo doživljajjnoga svijeta Matoševa, ukratko onoga što on u jednoj od navedenih definicija stila zove sinzibilnošću... Još jedan dokaz u prilog tvrdnji da se umjetničko stvaranje može 'identificirati' upravo na temelju intimne kohezije koja nužno vlada u cjelini što se zove pjesnički opus.« (Ivo Frangeš, »Stil Matoševe novelistike« u *Knjizi Studije i eseji*, Naprijed, Zagreb 1967, str. 131—132).

I Frangeš u navedenoj studiji ukazuje na feljtonske tekstove koji su motivom zvona srodni pjesmi »Zvono«, a isto tako ukazuje i dokazuje koliko je pjesma »Labud« intimno vezana za novelu »Camao« i »Utjeha kose« za jednu situaciju iz novele »Ugaslo svjetlo«.

duhovnu ljepotu čovjek treba da i život žrtvuje. Matoš se prometejski borio za te ideale, postao simbol prkosa, pobune i otpora, simbol nesalomljivog ljudskog dostojanstva, reprezentant narodne energije pa je tako u svojoj rodoljubnoj poeziji u isto vrijeme i duboko individualan i duboko narodan, a nerijetko i duboko univerzalan kad potertava svojim stihovima neke općeljudske moralne i etičke istine. Poput Kranjčevića »najveći pjesnik hrvatske energije«,²⁴ »glas svih hrvatskih opozicija«,²⁵ pjesnik revolta, »pjesnik slobode i moralnog oslobođenja«,²⁶ požrtvovanja i rada, poštovalac veličina i strastveni mrzitelj duhovnih praznina, sramnih poraza koji nisu dostojni njegova uskočkog i hajdučkog naroda. Gušeći se do grla u političkom i duhovnom ropstvu žalosne hrvatske stvarnosti svoga vremena, gutajući zagrebačke klevete i uvrede, nalazeći još samo u omladini srodne duše i sirotane kao što je i sam, on je svojim patriotskim pjesmama postao glas savjesti i svijesti svoga vremena, simbol prijetnje i otpora, zvono što zove na uzbunu protiv mrskosti društvenih i političkih prilika, protiv tuđinske tiranije i domaće duhovne satrapije, amoralnog ropstva, i to u vrijeme »kad se sve oko nas oslobađa«. ²⁷ Njegov protest protiv ropstva kao kategorije nemoralnog i nenormalnog, kad su u pitanju čovjek i narod, ima mažuranićevsko-povijesnu dimenziju u kontekstu naših balkanskih i evropskih prilika, njegov nemir nastavlja kontinuitet Kranjčevićevih uzbuđenja i trzaja da bi se prenio preko čuvene »More« na generacije pjesnika između dva rata. Tako je Matoš svojom feljtonsko-kritičarskom prozom i svojom rodoljubnom lirikom nastavljač najslobodarskije tradicije hrvatske knjige, ukorijenjen u rodenu zemlju ljubavlju, talentom i znanjem pa ga zemlja majka, »mučiteljica i hraniteljica«,²⁸ antejski privlači i drži u svome okrilju, a teorije o domovini i patriotizmu, radu i energiji, moralu i etici, sve te baresovske preokupacije A. G. Matoša, pa simbolizam i artizam, sve to njemu samo koristi da svoje doživljaje obogati, produbi i produhovi, da se još čvršće veže za njeno povijesno i geografsko biće, da je još dublje doživi i oživi kao dragu osobu, svjesnu i rječitu, odgojiteljicu i učiteljicu energije i patriotizma, da kroz tugu vidika uhvati »što genij domovine snuje«, čuje njenu poruku i pouku, intenzivnije uhvati i osjeti intimnu i junačku povijest njenih kaštela, crkava i gradina i tragiku njihovu u sverazornoj stvarnosti sadašnjice u kojoj vlada njemu mrski »bog Progres i Industrija«.

Zahvaljujući upravo svojoj životnoj sudbini prognanika i osamljenika i svojoj evropskoj naobrazbi Matoš je u svojoj patriotskoj poeziji dao sintezu hrvatskog i francuskog duha, složenošću doživljaja i svojim stilom stvaralački potvrdio svoja načela o simbolizmu i artizmu, svoju poetiku suglasja, muzike, boje vokala, doživljavajući stvarnost hrvatsku u baresovskim idejnim okvirima, ali svojim nervom i temperamentom. Vjerovao je u dublji smisao života, u tajne ali sigurne veze koje postoje između svega živog i neživog, materijalnog i apstraktnog, individualnog i kolektivnog, efemernog i vječnog, čulnog i duhovnog, što najpotpunije odgovara Matoševoj simbolističkoj poetici, pa analogno tome i u duboku

²⁴ »Za Kranjčevića«, *SD*, VI, 151.

²⁵ *Isto*, str. 149.

²⁶ »U sjeni velikog imena«, *SD*, IV, 255.

²⁷ *U sjeni velikog imena*, op. cit. str. 251.

²⁸ »Oko Lobora«, op. cit., str. 87.

vezu između čovjeka i rođene mu zemlje. U ljepoti hrvatskog pejzaža otkriva poput Vraza i Šenoe »divotu primitivne duše hrvatske«, a djelima otaca energiju »drevnih heroizama i poticaj za akciju«. Jest, vjerovao je poput Baudelairea da put čovjeka vodi kroz same simbole, a duh pjesnički je taj koji treba da ih otkrije, odgonetne, uhvati njihovu harmonijsku magiju i misaonu vezu, onaj treptaj što sve sudbinski veže u jednu jedinstvenu cjelinu, sintezu, univerzum, pa u skladu te poetike naš čovjek treba da osmisli svoje postojanje u stvaralačkom dodiru s rođenom zemljom, poezijom njenog pejzaža i heroizmom njezine prošlosti, razmišlja Matoš u himničkom prikazu »Lijepa naša domovino«, dešifrirajući nijemi jezik i otkrivajući vječitu harmoniju između čovjeka i krajolika.

»... i opet sam u klasičnom, kao Zagorje i Gorski Kotar nesrećnom i divnom hrvatskom kraju, u okolici uskočke nepravde i pogibije Petra Zrinjskog i Katarine, banice svijetle i pobožne! Ova magla je tamjan, a ove krasne šumske gore su oltari. Ovaj potok, purpuran u svjetlu sutonskog sunca, ovaj potok je krv što nekorisno teče iz ove stare rane što se zove Hrvatska. Ova kukavica što kuka dolje u šumi, ova kukavica je glas ove seljanke što kuka za živim i ujedno mrtvim svojim vojnim Americi. Ova gusjenica je pohlepni, bezdušni tuđinac što se ušuljao i potajno oglodao šume i naše voćnjake. Ovaj čuk noću kobi nevolju ove zemlje i ovog prokletog plemena kao 'genius patriae'. Ova žuč što mi u tom paradizu poput zelena otrova suši slinu, steže jezik, grlo i srce, te mi je od jada i čemera mučno kao od zelene zabokrečine, dolazi s vjetrom, dolazi na blagim, na bjelkastim putovima mjesečine, 'per amica silentia Lunae', s podršom Ozlja, iz žumberačke, u Hranilovićevim idilama opjevane sirotinje...« [td! td!]²⁹

Ili u pjesmi:

Živa zvijezda s vedrog neba, ševa,
Trūni biser pjesme prašnim putima,
Žito šušti, bijeli oblak snjeva,
Kukci zuje među cvijetim žutima.

Hrvatska, o! to su tvoji glasi,
Čežnje tuđinskoga moga stradanja:
Tuđi vjetar ledio mi vlasi,
Sad ih mrsi cjelov tvoga ladanja!

(»U trav!«)

Matoš je bio dosljedan simbolist. Sudbinski vezan za svoju rodenu zemlju i njene nevolje, noseći se osjećajem duboke osamljenosti, ali i gordosti što može biti jedan od onih karakternih i energičnih odabranika koji se ne predaju pred sverazornom stvarnošću, određen tragikom jednog malog naroda koji je vjekovima stradao ispod vješala i doživljavao poniženja, Matoš je simbolikom svojom ljudski duboko i stvaralački uznemireno i iskreno vezan za život svoje nacije. Matoš misli i osjeća kroz simbole, simbol mu je uvijek matoševski individualan, stvaralački impresivan, sugestivna slika doživljava, ideje, zna biti i univerzalan kao u pjesmi »Jesenje veče«, no redovno je povijesno i nacionalno determiniran Matoševim doživljajem kako svoje tako i narodne političke i društvene kobi. Tako mu je zvono simbol bure, trube i bune (»Zvono«) i glas hrvatske kobi: »S tornja sv. Marka još uvijek broji zvono kobne časove,

kobne korake našeg narodnog pogreba,³⁰ a u pjesmi »Kod kuće« pjesnik jadikuje:

O, monotona naša zvona borba.
Kroz vaše psalme šapće vasiona:
Harum — farum — larum — hedervarum —
Reliquiae reliquiarum!

U pjesmi »Pri sv. kralju« križ je simbol životnih nevolja i stradanja nacije, a žena — majka simbol Hrvatske kao i u pjesmi »1909.« Orao je Matošu simbol slobode, duhovnih visina i širina (»Gnijezdo bez sokola«), Kvaternik — simbol karakternosti, moralne veličine, energije (»Epitaf bez trofeja«), ona željeznica koju »guta već daljina« simbol vlastitog pjesnikova odlaska (»Notturmo«), jablan simbol života i gorde, veličajne usamljenosti koja se ne predaje u sveopćem mraku života (»Jesenje veče«), onaj »grabancijaš, stari, slavni đak« u pjesmi »Per pedes ap.« simbol nade i garancije budućnosti, »U travi« živopisni pejzaž hrvatski simbol duše hrvatske, a u pjesmi »Čuvar« pas je simbol vjernosti, branilac roda, i to u trenutku kad »u rodu nije niko više jak«, kad su svi posrnuli, malaksali, klonuli, posustali od borbe. Koliko gorčine u toj pjesmi: ugasio se svaki sjaj, na nebu očajnički znak, vile ostaviše gaj, oltari pusti kunu jalov maj; zrak je kužan, močvaran, tjeskoban, a »na duši i zemlji zijeva vampir mrak«.

Kroz nijemu noć tek jedan budan glas
Na lopovića pazi podli trag,
I plašć tamu brani sveti prag.

(»Čuvar«)

Sve kod Matoša poprima dimenziju simbolike. Slika u cjelini, ali i svaka riječ, svaki izraz, svaki pojam ima simboličko značenje:³¹ osjećaj tjeskobe i osjećaj mračne, crne slutnje sveopće propasti izvire iz spomenute

³⁰ »Pismo iz Pariza«, *SD*, XV, 72.

³¹ I to ne vrijedi samo za njegove pjesme već i za cijeli opus.

»Tko da odgonetne pouku što nam je pružaju čari lijepe naše domovine! Tko da pročita nauk prošlosti izmučen u urvinama Omišlja, Kraljevice, Knina, Trsata...« (»Lijepa naša domovina«, *SD*, IV, 296) simbolistički intonira Matoš svoj osnovni stvaralački problem prema životu i svijetu, i ako apstrahiramo iz njegova opusa žučljive obračune i polemike s mediokritetima i »autoritetima«, teško da što ostaje što ne bi imalo dublje, simboličko značenje. Matoš poput Baudelairea prolazi kroz život kao kroz svijet simbola pa mu je tako Meštrovićev Marko »simbol prkosa i golog heroizma, bačen na Kranjčevićev pesimistički upitnik pred rasklimate, lijeve i ucrvane dveri budućnosti naše« (Povodom izložbe »Medulića«, *SD*, XI, 96), Baudelaireov Sotona »simbol titanskih, zagonetnih dubokih i neispunjenih životnih žudnja« (»Baudelaire«, *SD*, IV, 60), Hamlet, Faust i Manfred su mu »simbol moderne misli, nove duše, njene sumnje, njenog nastojanja da se obori udes, njenog očajanja« (»Moderni simboli«, *SD*, XV, 132), čuvena balerina Duncan »simbol moderne reklame« (»Isadora Duncan«, *SD*, V, 238), Leonardova Monna Liza »simbol prirode, stoljećima ignorovane u srednjovjekovnoj vjerskoj ekstazi«, »duša pejzaža, utjelovljenje i slika one bogate, župne i plodne Lombardije« (»Ukradeni snovi«, *SD*, V, 215—216), a zapad sunca, krvavog, matoševskog sunca u feljtonu »Ladanjske večeri« budi u Matošu crna i tragična patriotska osjećanja... Itd., itd. I tako bi se moglo nastaviti dalje s primjerima, ali kad smo već na Matoševoj poetici simbolizma, navedimo i autorove misli što ih je izrekao o svojoj novelistici u pismu Milanu Ogrizoviću jer nam i one potvrđuju Matoševu poetiku simbolizma.

»Moji junaci redovno umiru. jer ja — ostajem živ, umiru kao simboli mojih proljeća i mojih jeseni... Miš je simbol gadne, zaježatorske, noćne i pogane mečiste savjesti... Papagaj u *Camau* je simbol onog tamnog, dušmanskog u stvarima i ži-

pjesme; život se pretvorio u crnu, jezovitu, nijemu noć, u čovjeku i izvan njega »zijeva vampir mrak«, a u tom sveopćem mraku i padu čovjeka i nacije, grube izdaje, tek čuvar pas je ostao dosljedan svome zadatku, i tako postao simbol vjernosti, poštenja, hrabrošći, otpora. A što da se tek kaže o noćnom i tamnom simboličkom smislu *Notturna* čije nas slike simbolske tako potresno asociraju na posljednje ure pjesnikova i narodnog života. Jeronim Kraljev o pjesmi kaže:

»Jezovitošću nas sjeća na E. A. Poea ('Gavran') a milicu-om na Baudelaire-ovu 'Sovu'. Jezovita slika, jezovite riječi, jezovite kadence — zvukovi jezoviti, boje jezovite i — teški, teški dojmovi: mlaćna noć, s neba rosi mir, svjetlost trne, sipi mrak... Zagledao se ovdje Matoš u sebe i nazirući svoju kob, nije li težio nazrijeti i sliku kobi čovječanstva?«³²

Teško bi bilo u okviru ovog rada progovoriti o svakoj Matoševoj patriotskoj pjesmi, ali je činjenica da sve one izrastaju iz jedinstvenog doživljaja tragične hrvatske stvarnosti i Matoševih pogleda na tu stvarnost pa kao što se već do sada vidi i simbolika mu je određena tim doživljajem hrvatske kobi. Hrvatska kao žena, majka, »kojoj su sve sjede vlasi«, kako bi rekao pjesnik Cesarić, životna je preokupacija A. G. Matoša. »Domovina je žena, domovina je majka«, simbolički naglašava Matoš na stranicama svojih feljtona i putopisa,³³ ona je u liku žene simbolizirana i u potresnoj noveli »Kip domovine leta 188«³⁴ pa je eto susrećemo i u pjesmi »1909.«, i opet kao ženu, majku, drago i poznato biće, ali sada na stratištu, na vješalima, simbolima stoljetnog stradanja našeg naroda, dok njeno ime rođeni sin briše za volju tuđinca. Ta stravična vizija vješala i stratišta, crne zločinačke jame, obješene mu Kroatije, taj ružan san što se pojavio poslije dugočasnih Matoševih ramišljanja o Krapini, gdje se našao na Gajevoj proslavi, »Khuenu i g. 1903., o nedalekoj Lepoglavi i o ovoj lijepoj zemlji«,³⁴ ta jezovita slika oslobođena je svake romantike, emotivnog i jezičnog balasta, patosa, retorike, elemenata toliko karakterističnih za rodoljubnu liriku našu do Matoša i Kranjčevića. To je nepomućena spoznaja stvarnosti, jeziva u kristalnoj čistoći doživljaja i izraza, fakturom stiha i ritma kao iz kamena isklesana, a krikom pjesnika i požrtvovnošću njegovom do suza dirljiva i ganutljiva. Ako je istina da samo velikim pjesnicima polazi za rukom da u malo riječi kažu mnogo, onda je Matoš »1909.« potvrdio tu staru tvrdnju. »U toj pjesmi«, kaže Marijan Matković, »u njenom ritmu, u izmjenjivanju slika, u balansiranju između sna i jave, u evociranju majčinskih očiju, u čitavoj arhitekturi soneta: čitav je Matoš — kakav je htio da bude i kakav bijaše.«³⁵ I u pjesmi »Pri sv. kralju« javlja se žena — majka kao simbol Hrvatske, ali u ovoj pjesmi ne pod vješalima, već u katedrali sv. Stjepana, i to »s teškim križem cijele jedne nacije«, njenim nevoljama, mukama i stradanjima.

U katedralu. kad su teške noći.
Na Banov grob zna neka žena doći
S teškim križem cijele jedne nacije...

vojinjama, ubijajući, izdajući nas u najjačim našim časovima... *Kip domovine* je satira u kojoj je cijela naša nacija...« Itd. Sve nam to govori da je Matoš bio ne samo svjesno, već naprosto rođeni simbolist. (»Matoševo pismo Ogrizoviću«, SD, I, 279)

³² Jeronim Kraljev, »A. G. Matoš — književnik, koji je svugdje tražio poeziju«, *Zadarska revija*, III/1954, br. 2, str. 92—103.

³³ »Domaće ognjište«, *op. cit.*, str. 245.

³⁴ »Gaj« SD, VI, 231.

Pjesma je sva u znaku onih Matoševih nastojanja da se prošlost prihvati kao kompenzacija za tragičnu stvarnost kada nije bilo, kako bi rekao srpski pjesnik Milan Rakić, »svetlosti na vidiku celom«, pa je prošlost trebala pružiti utjehu i vjeru u budućnost.

Kao i čitvo mu djelo, i ova je pjesma sastavni dio njegove poetike. Po toj poetici, koju je Matoš gradio na Barrèsovima mislima, prošlost nije mrtva, već izvor nacionalne energije, pouke i poruke, sanje i nade, svojim povijesnim zdanjima i junačkim činima živi simbol »kontinuiteta narodne vitalnosti«, lekcija i putokaz za budućnost narodnu, kao hrvatski pejzaž »knjiga žarkog i razumljivog sadržaja«, ljubavi i ideala, škola patriotizma, izvor inspiracije, orlovskih zanosa misli kao u pjesmi »Gnijezdo bez sokola«:

Za orlom, strofo! Tu je odžak Zrinskih,
U gradu tom je vilovo Lisinski,
U gradu tom je susto Vraz i Gaj...

a nikako šturi i suhi zemljopisni podatak, mrtvo slovo o mrtvim generacijama.

»Idite noću ira Grič«, kaže Matoš u feljtonu »Zagreb i Zagrebi«, »i kao iz misterijskog fonografa čut ćete pouku toga grada, te zemlje, toga naroda, vidjet ćete gričke duhove: kraljeve i banove, izdajice i mučenike, prokletnike i budloce. Vaša duša, u dodiru sa samom sobom u prošlosti, s predačkom dušom, ojačat će kao izraz cijelog historijskog životnog niza i principa, izgubivši slabost efemerne pojedinačnosti i primivši u sebe sve osjećane energije kolektivne prošlosti.«³⁶

Matoš je dosljedno provodio tu svoju koncepciju života kako kod kuće tako i izvan nje.³⁷ Kad se vratio u Hrvatsku, obilazio je mnoga hrvatska mjesta, evocirao povijesne događaje i heroizme, budio uspo-

³⁵ M. Matković, *Lirika A. G. Matoša*, nav. djelo, str. 142.

³⁶ »Zagreb i Zagrebi«, *op. cit.*, str. 176.

³⁷ Tekstovi što ih je napisao na temu duhovnih i prirodnih ljepota Francuske, Švicarske i Italije izviru iz simbolske doživljajnosti svijeta a Matoševi »Rimski feljtoni« jedinstvene su ljepote duha te vrste u našoj literaturi. Matoš je zavolio Italiju kao zemlju koja je bitno utjecala na formiranje našega duha počev »od Marulića prevedenog onda u tri svjetska jezika, pa sve do stoika Starčevića i renesansanina Strossmayera, koji nas kao i Stari htjede povući među — kako reče — »narode prednjake... Zato, poznavati Italiju, ili barem shvatiti staru Italiju, znači shvatiti veliki dio inteligencije i psihe hrvatske, znači poznavati sebe.« (»Pod florentinskim šeširom«, *op. cit.*, str. 208—209)

Interesantno je naglasiti i to da je baš u Italiji u jednom trenutku našao ono za čim je u životu i u umjetnosti težio — potpunu harmoniju između čovjeka i prirode, prirode i umjetnosti. U čuvenom zaseoku Pamfili, gdje se već umoran od života i bolesti odmarao, Matoš je kao nikad ranije najpotpunije i najdublje osjetio »zajednicu između svoje i vaseljenske duše«. (»Rimski feljtoni«, *SD*, XI, 307)

Evo primjera:

»Čovjek, boreći se vječno sa prirodom, kao jedini stvor što ne može živjeti prirodnim i prirodnim već umjetnim sredstvima, osjeća to dublji jaz između sebe i prirode što su ta njegova sredstva za opstanak, što je ta njegova civilizacija veća i zakučastija. Divna ova umjetnost vrtova i zaselaka izmiruje ga potpuno sa prirodom. U takvoj rimskoj vili osjećate se jedno sa prirodnim tamnim silama, pripitomljenim u tim skladovima. Ti vrtovi su nastavak kuće, nastavak arhitekture stana, i u njima priroda ulazi u umjetnost, umjetnost se rastapa u harmonijama prirode, kontrast između čovjeka i prirode je iščeznuo, pa osjećate zajednicu između svoje vaseljenske duše, između prirode u čovjeku i čovjeka u prirodi, priroda se pretvara u umjetnost, umjetnost u prirodu, pa u neodoljivom estetičnom dojmu tog jedinstva gubite osjećaj tuđinstva na zemlji, panteistička slutnja zajednice vašeg duha sa duhom primitivnosti nuđa vam svete časove Adama u prvom,

mene i naglašavao lekcije što ih čovjeku daju prošlost i grobovi predaka, opjevao Hrvatsko zagorje i tako dao obrasce najljepše putopisne proze u našoj putopisnoj literaturi, spuštao se u kolijevku hrvatskog glagoljizma, oživio junačku tradiciju i kulturnu povijest Senja, Trsata, Kastva, Grobnika, »gdje tako slatko 'kampanjaju' večernja gorska zvona«³⁸ i opjevao more naše što u »majinama i burama svojim«, »miru i nemiru« nosi »sve simbole našeg tihog i burnog života, naše duše i bezgranične naše misli«.³⁹ Postao je tako pjesnik pitomog i burnog, herojskog pejzaža, uhvatio kontraste naše zemlje i naše duše poput slikara Račića, napačene i izmučene zemlje gdje se narod stoljećima borio za »pravde i pravice«, otkrivajući na svojim hodočašćima sudbinsku srodnost između čovjekove duše i rodnog mu tla, svjestan činjenice da je taj »zakon privlačnosti . . . više no fizički«.⁴⁰

Iz konteksta takvih razmišljanja i doživljavanja rađa se i pjesma »Pri sv. kralju« koja je također kreativna potvrda Matoševe poetike, pjesnikova uvjerenja da je dodir sa snagom historije najbolja škola rodoljublja, pomlađivanje naših sila i naših energija, »nauk i polet našem djelovanju, kakvog nam plitka hrvatska sadašnjost ne može nikako dati«.⁴¹

U katedralu, kad su teške noći,
Na Banov grob zna neka žena doći
S teškim križem cijele jedne nacije,

A kip joj veli: Majko, audiant reges:
Regnum regno non praescribit leges,
I dok je srca, bit će i Kroacije!

Pjesma je nabijena simbolikom, puna je mistične i tajanstvene atmosfere, noćnog štimunga koji ima težinu simbolike vremena, ali u svom jezgru nosi nepomućeni sjaj jednog junačkog čina i lika koji u ništavnoj suvremenosti nosi snagu lekcije, vjere i utjehe. Dalje to je jedna od onih teških i revolucionarnih Matoševih pjesama koje se rađaju iz njegova najdubljeg poštovanja prema velikim ljudima, herojima, iznimnim karakterima, rijetkim odabranicima i zbog toga tragičnim usamljenicima, ali zato simbolima života, energije i moralne ljepote, dostojanstva i slobode. »Čovjek može da bude naposljetku i simbol«, kaže Matoš, »ako reprezentira kakve vječne, neminovne sile, sudbinu«.⁴² A iz takvog osjećanja se rađa i pjesma »Epitaf bez trofeja«, pjesma čija je riječ teška poput granita, riječ puna kritike, muški gorka, grčevita i bolna, natopljena prezirom slobodnog evropskog građanina i prijekorom vatrenog rodoljuba i slobodnog hrvatskog književnika koji nije poznao kompromise kad su u pitanju ideali domovine i ljepote, čovjeka koji je i sam stradao u zatvorenim i zatrovanim okvirima hrvatske krčme i za svoju patnju mogao reći:

O za ovu patnju nema, nema jamba,
Ova patnja nema ditiramba.

(»Mora«)

neokaljanom paradizu, pa kličete pod hvojama punim mudrosti panteističkog i sumornog Lukrecija, gledajući na sveti Latium, na pustu, tužnu ravnicu Virgilijevih pobožnosti. Salve, magna parens frugum, Saturnia tellus, magna virum!« (»Rimski feljton«, *op. cit.*, str. 307).

³⁸ »Okolo Rijeke«, *SD*, IV, 117.

³⁹ *Isto*, str. 109.

⁴⁰ »Okolo Lobora«, *op. cit.*, str. 87.

⁴¹ *Isto*, str. 90.

⁴² »Zavet Sime Matavulja«, *SD*, X, 16.

Matoš po crti osobnih stradanja i razračunavanja sa sadašnjicom nalazi čisti i nepomućeni dodir s prošlošću koja ga više muči i progoni nego što ga oduševljava. Matoša boli spoznaja da je teško biti »roda sužanjskoga, roda zlovarnoga, roda horjatskoga«:

Grudi mi tište turski bastioni,
 Bataljoni švapski, Dužda galioni,
 Pastorak ja sam borbe svih gigarta,
 Guši me podlost lažljivog Bizanta,
 Sofizam Beča, pohota Budima,
 Labirinat mračni katakopskog Rima.

(»Mora«)

Matoš je bio svjestan svoje i narodne očajnosti i teške povijesne situacije koja je redom gutala i proždimala ljude — karaktere, ljude od akcije, pera i djela, znanja i umijeća i činjenice da takvoj stvarnosti nema završetka: »Ta moja kob je hrvatsko groblje...«. Matoš je ranjiv, bolan, očajan. Hrvatska je i dalje porobljena zemlja, drobljena i gažena politikom Beča i Pešte, gospodarski i duhovno podrezana austrijskom dualističkom i ugarskom ekspanzionističkom politikom, i što da uradi i odakle da počne slobodan mislilac i slobodan književnik u neslobodnoj zemlji, to je pitanje koje ga muči, progoni i do suza ogorčuje. Čežnja za slobodom i ljepotom odvela ga je još u dvadeset i prvoj godini na evropske daljine, putove i vidike, gdje se nauživao slobode i naljubio ljepote, nadivio Revoluciji i njenom djelu, obogatio impresijama, naoružao mislima i knjigama, podijelio simpatije s najneobičnijim evropskim književnicima, doživio draž pariške boemije i opasan rizik kojim se plaća hodočašće ljepoti, i sve to još nije bilo teško, bolno, štoviše, normalno i razumljivo, jer samo tako se u kulturi postaje potpun i svoj, nacionalno istinski određen koliko si evropski potvrđen, širok i tolerantan. Jest, bio je ljudski i stvaralački potpun i svoj. Superioran znanjem, životnim iskustvom i talentom, izuzetnom sposobnošću da suvereno i sigurno prati naša i tuđa kulturna zbivanja. Matoš je bio potpuno svjestan te istine o sebi, i on ju je rado isticao. Govoreći o sebi srodnim dušama: Heineu, Byronu, Stendhalu, Baudelaireu, E. A. Poeu, pa Harambašiću, Kranjčeviću, Panduroviću i drugima, on je u stvari intimno, iako posredno, izražavao sebe,⁴³ svoje literarne i estetske preokupacije, nemire, simpatije, pa svoj položaj u hrvatskom društvu, težnje svoje da to društvo svojim osobnim i književnim poštenjem podigne na jedan viši duhovni nivo, da ga preporodi, evropeizira, u titanskoj svojoj borbi s kukavicama, sitnim, prozaičnim, filistarskim dušama da im pokaže što sve znači biti u isto vrijeme Hrvat i Evropljanin, kako u životu tako i u književnosti, a sve je to radio iz nesebične, bezgranične ljubavi prema svojoj domovini i njenoj knjizi,

⁴³ To je u skladu s Matoševim shvaćanjem kritičara, u skladu s njegovom poetikom impresionističke kritike. Da se podsjetimo: »Ali kritičar nije samo čovjek od ukusa, esteta, uspoređujući i mjereći intenzivnost raznih dojmova, analizirajući sam sebe. On ne priča samo priču svoga duha. On analizira tuđe duše, on priča sebe u drugima«. (»Jovan Skerlić«, SD, IV, 177—178). Prvi koji je upozorio na autobiografski karakter njegovih prikaza bio je Milan Ogrizović. U impresionističkom osvrtu »Artist« Milan Ogrizović ističe kako je Matoš pišući o svojim literarnim simpatijama pisao zapravo i o sebi. Pri tome Ogrizović navodi samo strane pisce Baudelairea, Stendhala, Heinea, Byrona i Becquea, ali čovjek se ne može oteti dojmu da je Matoš jednako tako znao progovoriti o sebi i onda kada je pisao o rijetkim odabranicima pera i u domaćoj literaturi.

svjestan koliko je umjetnička knjiga »najjači bedem u obrani« narodnog jezika i čistoće narodne misli. Matoš je takvu knjigu najdostojnije reprezentirao. Međutim životna je gravitacija bila i previše teška i previše uhodana obzirima i navikama, dogmama rodoljubnim, moralnim i književnim, i samo čovjek Matoševe snage, svijesti i savjesti mogao je tako predano izgarati i tako dirljivo vjerovati u smisao svoga i narodnog stradanja:

»Kroz našu knjigu nosi proljetni vjeler sjeme novog cvijeća. Ma što bugarilo eg. Hranilović, Biskra, itd., hrvatski Parnas će uroditi plodovima crvenim kao ljubav, zanimljivim kao grijeh, a slatkim kao sloboda. Postati čovjek je ljepše no postati kralj, a postati pjesnik je ljepše no postati čovjek. Kao Flaubertovom i Mallarméovom, i hrvatskom književnom svijetu bit će svrhom uspjela knjiga.«⁴⁴

Iz takve društveno-političke i kulturne atmosfere, i raspoloženja što ih je takva atmosfera radala u Matošu, raste Matoševo književno djelo i njegova lirski riječ, njegova patriotska poezija, pa mu je pjesma prožeta životnom stvarnošću, a Matoševe artistske preokupacije ne kreću se u prostorima larpurlartističkih traženja rijetkih efekata, egzotike, bizarnosti, već mu je artizam prije svega i iznad svega bitno pitanje umjetnosti, tj. izraza po kome neki sadržaj biva umjetnost ili ne biva umjetnost. Pojam artizma ne isključuje umjetnost iz životne stvarnosti, i to Matoš pokazuje svojim djelom. »U stvari«, kaže Matoš, »postoji artistski, umjetnički i neartistski, neumjetnički, pa i anti-umjetnički realizam, pa dok je onaj prvi za preporuku, proti drugome se mora buniti svaka umjetnička savjest.«⁴⁵ A na drugom mjestu čitamo: »Naš artizam, ukoliko ga ima, ne negira realizam... svaki dobri realizam može biti tek umjetnički, može biti tek — artizam.«⁴⁶ To je poetika Matoševa artizma. Jednom riječju artizam je Matošu simbol za pravu i istinsku umjetnost koja ne smije biti žrtva tendencioznosti, politike, morala, navika, kalupa, fraza... uopće svakog pokušaja da umjetnik bude propagator socijalnih, prosvjetnih i političkih ideja na štetu umjetnosti. Artizam je Matošu sinonim za umjetnost bez obzira da li je u njoj više ili manje prisutna konkretna društvena stvarnost. Ako je francuska umjetnost na prijelazu stoljeća krenula više u sfere duha, onda je to uvjetovano specifičnim razvojem francuske kulture, i francuskog društva, i biti artist ne znači po uzoru na francusku poeziju biti izvan konteksta stvarnosti, ili možda pesimist, već to znači biti po ugledu na velike Francuze veliki umjetnik. Umjetnik izrazom, sugestijom riječi, stilom. Stil je sve, reče Matoš. Originalan, neponovljiv, osoban stil. Upravo stilom Matoš i prevladava utjecaje. Koristi se poetikom Barrèsa, Baudelairea, Rimbauda, Verlainea, iskustvima jednog Stendhala i Mau-passanta, voli Byrona i E. A. Poea, koji mu je »najveći usamljenik i velik, velik nesrećnik velikog i nesrećnog XIX vijeka« pa u njegovu djelu ima baresovskih misli i bodlerovskih suglasja i remboovske boje vokala, verlenovskih melodija, stendalovskog kulta energije, bajronovske romantike, poovske jezovitosti i simbolike, i mopasanskog poštenja prema književnom poslu, jer bez ozbiljnog, savjesnog i poštenog rada nema uspjeha ni u životu, a kamoli u umjetnosti, ali misli matoševski i osjeća

⁴⁴ »Velečasni kritičar«, SD, XII, 67.

⁴⁵ »Realizam i artizam«, SD, XII, 239.

⁴⁶ Isto, str. 244.

matoševski, u dodiru s rođenom zemljom daje sebe i kroz sebe, svoje dojmove i doživljaje, njene ljude i krajeve. U isti mah se potvrđuje na peru i kao Hrvat i kao Evropljanin, a to je i najdublji smisao svih njegovih životnih lutanja i traženja. Samo čovjek koji poznaje Verlaineoovu muziku, Baudelaireovu poetiku i Barrésovu filozofiju pejzaža mogao je ispjevati tako sugestivno himničke, melodiozne i tople, a u isto vrijeme i tako tragične i beznadne stihove rođenoj zemlji i njenom čovjeku kao što je to u pjesmi »Kod kuće«. To je iskrena i spontana impresija, protkana povijesnim reminiscencijama i tragičnim osjećajem sadašnjosti, impresivna slika njegove tužne i vesele arkadije. Vesela po ljepoti prirode, a tužna po teškim socijalnim i nacionalnim nedaćama.

Duša naša zagorski je kraj,
Gdje jadnik kmet se muči zemljom starom
Uz pjesmu ticā, kosācā i zvōna.
O, monotona naša zvōna bōna,
Kroz vaše psalme šapće vasiōna:
Harum — farum — larum — hedervarum —
Reliquiae reliquiarum!

Matoš je opsjednut Hrvatskom i njenom stvarnošću od prvog dana kako je ušao u literaturu pa sve do svoje smrti. On se svjesno i životom i djelom stavio u službu svoje male i porobljene domovine kao što se svjesno odlučio za poetiku simbolizma i evropskog estetizma. Sudbina pjesnika i sudbina njegove porobljene domovine dali su tom djelu čudesan sjaj i čar, učinile ga krvavim i životnim, i u vremenu u kom se pojavilo politički i socijalno prisutnim, odredile mu riječ što »smije se i plače, sja i grije, i vraća vjeru«, kako reče pjesnik Dobriša Cesarić, riječ što postade pojam ljubavi i mržnje u hrvatskoj literaturi, matoševski prepoznatljiva po blagosti molitve i očajnosti kletve i psovke što ih je znao izreći nad prerezanim joj životnim perspektivama i zadimljenim, zatrovanim kulturnim nevidima. Njega je progonila stvarnost Hrvatske do očaja i suza: »Moja čaša nesreće je puna kao narod moj...«. Progoni ga nepoznati grob Eugena Kvaternika (»Mora«, »Epi'taf bez trofeja«), muči ga čama voljenog Zagreba koji u mizernoj stvarnosti postade »gnijezdo bez sokola« (»Gnijezdo bez sokola«), uska varoš s neizmjernom glupom perspektivom (»Stara pjesma«), pa muka hrvatskog kmeta, seljaka (»Kod kuće«) i odlazak naših ljudi u svijet dok osiljeni tuđinac preuzima vodstvo u životu njegove domovine iskorištavajući je materijalno i upropaštavajući moralno (»Iseljenik«), boli ga »mrtno more naše gluposti«, domaći »žbir u uzama« (»1909.«), itd., itd. Poznati motivi rodoljubne hrvatske poezije, pa ipak njegova je patriotska pjesma novi i obnovljeni glas u razvoju domovinske poezije. Matoš je artist, duboko originalan doživljajem i izrazom, spontan i neponovljiv duh, gospodar riječi, pjesnik novog evropskog senzibiliteta kome riječ nije sredstvo objektivnog iskaza, već izraz dubokog duševnog nemira, onih nastojanja »da se evolucija moderne duše složi s narodnim našim instinktima, e bi tako spadali i mi u intelektualnu republiku svijeta, obogativši evropsku dušu našim, a našu modernim elementima«,⁴⁷ kako reče pišući o poeziji

⁴⁷ Matoš je interesantna jer govori o idealu Matoševe poezije pa ćemo citat navesti opširnije:

»Ove su *Pesme* najmodernija srpska pjesnička knjiga, jer su iskren odraz duše modernog Srbina, u kojoj je velika kriza evropske duše odjeknuła originalnom, srp-

Mileta Jakšića. Ako su sudbina Hrvatske učinile njegovu poeziju krvavo životnom i nacionalnom, Matoševo poznavanje simbolizma i teorije suglasja, remboovskih i sinestezijskih preobraženja, »nove koncepcije lirike kao stvaralačke metode spoznavanja«, učinili su da mu je lirski patriotski izraz artistički sugestivan, matoševski individualan i evropski univerzalan, svojom parnasovsko-simbolističkom dimenzijom nov i jedinstven u vremenu u kome se pojavio. Artizam je na svoj način psihološko-stvaralačka konstanta A. G. Matoša, način doživljavanja i izražavanja svijeta, Matošev larpurlartistički *credo*, uvjerenje da je »jedino mjerilo umjetničke vrijednosti snaga estetičke sugestije«,⁴⁸ a nikako lažna modernost: »što uništava energije i značajeve«. Iako je o svojim estetskim nazorima progovorio na bezbroj stranica, suština svih njegovih razmišljanja mogla bi se pregnantno izraziti jednom rečenicom: život može poslužiti umjetniku samo kao materijal, a cilj je svake prave umjetnosti estetički. Takvim shvaćanjem Matoš razbija ustajale norme ukusa, napušta budničarsku i nazdravičarsku frazu tradicionalne lirske produkcije i u hrvatskoj poeziji stvara nov lirski izraz koji zna biti šenoinski impresivan i kovačićevski refleksivan, no svugdje se osjeća nov senzibilitet što obogaćuje, obnavlja i osvježava, pa i onda kada nas ritmom i motivom podsjeća na Preradovića. »U poeziji se ne pita što, nego — KAKO«, kaže Matoš,⁴⁹ a upravo taj KAKO daje Matošu posebno i izdvojeno mjesto u razvoju hrvatskog lirskog izraza. Motivima i raspoloženjima ostaje Hrvat, duboko nacionalan, ukorijenjen u rodenu zemlju i njene probleme, no svojim nastojanjem da se koristi književnim metodama evropskog *fin de sièclea* postaje Evropljanin, istinski modernist koji zna da bez više kulture nema više poezije.

skom jekom. Gosp. M. Jakšić, djelomice, postiže ono za čime se i u Hrvatskoj iskreno teži: da se evolucija moderne duše složi s narodnim našim instiktima te bi tako spadali i mi u intelektualnu republiku svijeta, obogativši evropsku dušu našim, a našu modernim elementima. Samo tako možemo stvoriti veliku književnost, momentalno možda jedino čime možemo svijetu dokazati pravo na našu slobodnu egzistenciju. Kada mogosmo zadiviti svijet handžarom i javor-guslama, zašto da ga ne obasjamo perom koje već tako homerski blistaše u desnici I. Mazuranića i tako grmijaše s mitične ruke zanosnog Preradovića?« (»Mileta Jakšić« SD, VIII, 125).

⁴⁸ »Realizam i artizam«, *op. cit.*, str. 240.

⁴⁹ »Ogledi, Pariz, 10. kolovoza 1900.« SD, III, 291—292.

Mladen Dorkin: MATOŠ'S PATRIOTIC POETRY IN THE CONTEXT OF HIS TIME, LIFE AND WORK

Summary

As man and creator Matoš is preoccupied with the Croatian reality of his time, rooted in its tragics, fatefully tied by his personal calamity to the calamity of his country. The bleak reality of the time, the backwardness of national life, his individual destiny as an exile, all of this filled him with woeful lamentations and tragic moods, but with romantic-utopian dreams and hopes as well. All of this caused him to identify both with tradition and with the reality of contemporary life, with his country of birth and with Europe, to creatively voice himself through the unity of opposites given to and peculiarly his, to speak at the same time as a romantic and a realist a traditionalist and modernist, a Croat and a European who is aware that without a higher culture there is no higher poetry. Matoš's literary work springs from a deep and passionate experience of national and personal destiny, of the Croatian and Balkan complex and the wider European political and cultural context, so that his patriotic poetry is an organic extension of the world of thoughts, moods, motifs and images of his narrative and journalistic prose. All of this shows that Matoš's literary work is united and indivisible in all of its segments organically complete, intimate in Matoš's fashion and connected both with regard to content and style. If the poet's destiny and that of his country has made his patriotic poetry life-relevant and national, Matoš's knowledge of symbolism and his theory of correspondence, Matoš's symbolic experiencing of reality, have made his lyric patriotic expression artistically suggestive, intimate in Matoš's fashion and universally European. Owing to its Parnassian-symbolic dimension it was novel and unique at the time of its appearance. Precisely because of his life's destiny as an exile and loner and due to his European education, Matoš, in his patriotic poetry, gave a synthesis of the Croatian and French spirit. Through his complexity of experience and style, he creatively confirmed his principles of symbolism and artistry, his poetics of correspondence, music, the colours of vocals. He experienced the reality of Croatia in Barres's framework of ideas but with his own nerves and temperament. In his motifs and moods he remains deeply national, and in his attempts to employ the literary methods of the European fin de siècle he confirms himself as an European.